

MILLAT MA'NAVIYATINING BADIY IFODASI

Shahboz Ergashev, tadqiqotchi

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIIYA
Qabul qilindi: 24-iyun 2025-yil Tasdiqlandi: 26-iyun 2025-yil Jurnal soni: 15 Maqola raqami: 21 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v15i.1201 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS	Mazkur maqolada hozirgi o'zbek adabiy jarayonining peshqadam, ilg'or ijodkorlaridan biri Bahodir Qobul ijodi orqali millat ma'naviyati va uning badiiy ifodasi tahlil qilingan. Millatning ma'naviy qadriyatlari, tarixiy ildizlari va bugungi kun bilan bog'liqligi, shoir asarlaridagi ramziy obrazlar, til va uslub xususiyatlari asosida ochib berilgan. Maqolada adibning badiiy uslubi, millat ongini shakllantirishdagi roli va ijodining milliy adabiyotdagi o'rni haqida fikrlar ilgari suriladi. Shu bilan birga, millat ma'naviyatining saqlanib qolishi va taraqqiyotida san'at va adabiyotning ahamiyati ta'kidlanadi. Tadqiqot millat madaniyatini chuqur anglash va baholashda Bahodir Qobul ijodining o'rni va ahamiyatini yoritishga qaratilgan.
ma'naviy qadriyatlar, tarixiy ildizlar, ramz, obraz, til, uslub, millat, g'oya, mavzu, estetik qarashlar.	

KIRISH. Vaqt shiddati tobora ortib borayotgan bugungi kunda fan-texnikaning yuksak taraqqiyoti ijtimoiy hayotning barcha sohalariga o'zining sezilarli ta'sirini ko'rsatib ulgurdi. Keng koinot ostida yashab turib ham virtual olam ichida yashayotgan yoki sun'iy intellekt ta'sirida shu olam qa'riga kirib borayotgan yangi avlodga uchar gilam, dev-u parilar haqidagi ertaklar so'zlab tarbiya berishlik ertakka aylanmoqda. Hatto kishilar o'rtasidagi qarashlar, fikrlar, munosabatlar ham o'zgaragan.

Lekin shuni aniqlik, texnika, texnologiya qanchalik ilgariilmasin, turli madaniyatlar yaqinlashuvi sodir bo'lmasin, baribir, insonning hissiyotlari, dardu hasratlari, orzu-armonlari aslo o'zgarmaydi. Turfa qarashlar orasida yashasa ham kishi o'z qalbini anglashga, o'z "men"ini topishga intiladi. Allaqanday suronli yot fikr, qarashlardan himoyalanshda, millat ma'naviyati, madaniyatini saqlab qolishda hech bir vosita yoki kuch adabiyotning o'rnini bosolmaydi.

Darhaqiqat, inson qalbining poklanishi, ma'naviy-axloqiy tozarishi, ong-u shuurining o'sishida biror san'at kishi hayotida adabiyotchalik muhim rol o'ynolgan emas. O'z navbatida, adabiyot sahnasidagi har bir asar ham kitobxon qalbini ma'naviy ozuqa bilan to'yintiravermaydi. Yaratilgan asar ijodkorning ilhom deb atalmish ilohiy kuchidan, borliq haqidagi chuqur sezimlaridan, diniy va dunyoviy ilmlarning asrordan, so'zning sehirli jozibasidan oziqlanib, kuch olib bunyod bo'lsagina chinakam ma'naviyatimiz xazinasiga mos durdonaga aylanadi.

Yozuvchi Bahodir Qobul mana shunday durdona asarlar yaratgan va yaratayotgan, o'z uslubi va o'z ovozigaga ega iste'dodli ijodkorlarimizdan biridir. "Badiiy ijod hamisha So'z olamiga sayohatdir. Ijodkor So'zni tirik jon deb biladi va So'z bilan so'zlashadi". Bahodir Qobul so'z bilan kezi kelganda "tillashib" chinakam iqtidori, yuksak salohiyati, keng dunyoqarashi bilan adabiyot maydonida o'z uslubini namoyon qila oldi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Ma'naviyat masalasi o'zbek adabiyotshunosligida doimo dolzarb bo'lib kelgan. Jumladan, I. G'ofurov, I. Haqqulov, S. G'aniyeva, D. Quronov, Z. Qobilova, G. Sattorova va boshqa adabiyotshunoslar o'zbek milliy adabiyoti va uning ma'naviy-estetik tamoyillari haqida chuqur ilmiy mulohazalar yuritgan. Ularning tadqiqotlari mumtoz adabiyotdan tortib, hozirgi adabiy jarayondagi badiiy asarlar millat ma'naviyatini asarda qanday ifodalashi, obrazlar orqali qanday qadriyatlarni ilgari surishi tahlil etilgan.

Zamonaviy o'zbek adabiyotining eng peshqadam ijodkorlaridan biri Bahodir Qobul ijodi haqida yozilgan tanqidiy maqolalar "Jahon adabiyoti", "Yoshlik", "Sharq yulduzi", "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" kabi adabiy jurnallarda e'lon qilinib borilmoqda. Ularda yozuvchining milliylik, tarixiylik, ruhiy tafakkur va insoniylik mezonlarini qanday badiiy talqin qilgani e'tirof etilgan.

Bahodir Qobulning nasriy asarlari (hikoya, qissa, roman) o'zbek xalqining qadriyatlari, ichki dunyosi, tarixiy xotirasi va ma'naviy-axloqiy qarashlarini ifodalovchi muhim badiiy manba sifatida qaraladi. Uning asarlaridagi milliy ruh, til boyligi, obrazlar tizimi haqida O. Ergashevning "Ma'naviy boyligimiz manba'i (Bahodir Qobulning "Bog'dagul" hikoyasidan tuygan hayratlarim)" [3.48] maqolasida inson va jamiyat,

axloq va ma'naviyat munosabati kuchli badiiy ifoda topganligi tahlil qilingan.

R. To'laboyeva "Bahodir Qobul hikoyalarida olam va odam tasviri bola nigohida" [4.34] maqolasida yozuvchining "Enashamol", "Bog'dagul" hikoyalarida bola obraziga alohida to'xtalangan. Bola obrazi vositasida atrof-tabiati, turli xil xarekterga ega insonlar qiyofasi kuzatilgan tahlil qilingan.

Mazkur maqolada yozuvchining "Bog'dagul" [1] to'plamidan o'rin olgan "Enayo'l", "O'tahayot", "Otachiroq", "Enashamol" kabi qissalari, "Enabuloq", "Otamozor", "Tanovor" kabi hikoyalari tahlilga tortilgan.

METADOLOGIYA. Mazkur maqolada kontekstual, immanent, tarixiy-madaniy, psixologik, biografik tahlil metodlaridan foydalanib, Bahodir Qobul ijodining badiiy xususiyatlari va unda millat ma'naviyatining aks etishini o'rganishda asarlar matnini bevosita tahlil qilish orqali muallifning g'oya va estetik qarashlari aniqlab berildi. Shu bilan birga, milliy ma'naviyatni ifodalovchi obrazlar tizimi, til vositalari va poetik unsurlar tahlil qilindi. Qiyosiy uslub yordamida Bahodir Qobulning asarlari boshqa zamondosh adiblar ijodi bilan taqqoslab, ularning milliy ruhni ifodalashdagi o'xshash va farqli jihatlari ochib berildi. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlar, adib ijodiga bag'ishlangan maqolalar va tanqidiy fikrlar ham tahlil qilinib, ilmiy asoslangan xulosalar chiqarildi.

NATIJJA. Bahodir Qobul asarlari bugun adabiyot muxlislarini o'ziga maftun qilib turibdi, chunki u birovga taqlid qilmay, o'zgalar gul tergan chamanga oralamay ijod qilgani uchun ham adibning "Enayo'l", "O'tahayot", "Otachiroq", "Enashamol" kabi qissalari, "Enabuloq", "Otamozor", "Tanovor" va boshqa ko'plab hikoyalari mutolaasi davomida ajib sirli olam bag'rida ekanimizni teranroq his etamiz. Bu asarlarni birlashtirib turuvchi ena, Mardon kabi obrazlarning gap-so'zlari, nasihatlarini goh kulib, goh qizarib, goh hayratlanib o'qiydiz, tinglaydiz. Adibning har bir asarini o'qish davomida o'zbek tilining boy xazinasidan oqilona foydalangan holda keltirayotgan so'z qo'llash mahoratiga havas-u hayrat bilan lol qolamiz. Xalqimiz orasida "Do'sting kimligini ayt-sening kimligingni aytaman" maqoli ko'p qo'llanadi. Shu kabi badiiy asarni o'qib, uning muallifining kimligini: shaxsiyati, dunyoqarashi, tasavvur olami, orzu-yu armonini bilib olish mumkin bo'ladi.

"Bog'dagul", "Enashamol" va boshqa asarlarni o'qib adibning tug'ilib o'sgan Vatan, ona-yurti nechog'lik ardoqlashiga, tabiatga mehr bilan munosabatiga milliylik, madaniy va ma'naviy xazinamizning qadrlanishiga befarq emasligiga guvoh bo'lamiz, milliylikni kuylovchi adibimiz borligidan faxrlanamiz ham.

"Enabuloq" Bahodir Qobulning mana shunday shoir qalami ostida yaratilgan hikoyalardan biridir. Asarda inson va tabiat uyg'unligi juda ta'sirchan tarzda tasvirlangan. Asar mohiyati Mardonning "Umr ham o'zi ikki ko'zingga yozilgan aslida. Oynasiga yo bulog'iga. Oynasiga tishning o'tsa oynasiga, bulog'ini o'qiy olsang bulog'iga qara" so'zlari bilan ochib berilgandek ko'rinadi. Asarni hikoya qilib berayotgan o'n yoshli bola dunyosi, tasavvurining Chingiz Aytmatovning "Oq kema" qissasidagi tabiatdan lahzaga ham o'zini ayro his qilolmaydigan bola olami bilan mushtarakligini ilg'aymiz. Chingiz Aytmatov talqinidagi bola

Mo'min chol ertaklari yordamida borliqni, dunyoni anglagan bo'lsa, Bahodir Qobul qahramoni enasining ertagu hikoyatlari bilan ulg'ayib, tabiat va inson o'rtasidagi sirli kuchni idrok qiladi. Har ikki asarda ham toshlar, o'simliklar, hatto jonivorlar bilan tillasha oladigan bolalikning beg'ubor davridagi inson qiyofasi gavdalanadi.

MUHOKAMA. Bahodir Qobul asarlaridagi ajralib turadigan o'ziga xoslik shundaki, ena, Mardon kabi inson ichki olamining oynasi vazifasidagi obrazlarning kesatqlari, achchiq gaplaridan hech kim xafa bo'lmaydi, aksincha, to'g'ri yo'lga qaytishga, vijdoniga xilof harakat qilmaslikka urinadi. "Enabuloq" hikoyasida Mardon haqida shunday fikrlar beriladi: "Tushunsa-tushunmasa Mardonning gapini biron noma'qul demagan. Deyolmagan, deyolmaydigan...U hamma vaqt gapning bo'larini aytgan".[1.58] Hikoya davomida o'rmon qorovuli Mardonning so'zlaridan "o'ziga kelgan" bo'lsa, bola va tabiatning sirli to'qnashuviga guvoh bo'lgan podachi ham keyinroq shu kabi holga tushadi.

Ma'lumki, "kishining nutqi uning xarakter xususiyatlari, intellektual darajasi va ma'naviy olami, muayyan ijtimoiy guruh yoki hududga mansubligi va shu kabilar haqida xabar beruvchi eng ishonchli manbadir. Shu bois ham adabiy asarda personaj nutqini individuallashtirish (o'ziga xos jihatlarni aks ettirish) to'laqonli badiiy xarakter yaratishning muhim sharti sanaladi".[5.120] Bahodir Qobul o'zining barcha asarlaridagi singari "Enabuloq"da ham qahramonlarning nutqi xarakteristikasini shunday yorqin ko'rsatadiki, milliy ruh, milliy kolorit obrazlarning "bir og'iz" so'zidayoq namoyon bo'ladi. "Baringni chiviqlicingdan bilaman...g'ayrating borida belingni sindirma"[1.66] deya nasihat qilayotgan podachidan tortib, "burama-surama,chappa-chuppa"gapirsa ham "chachratg'iga o'xshab qayranglamay tarqat" deb to'g'ri so'zning to'qmog'ini mahkam tutgan Mardonning so'zlari tilimizning umumxalq orasida turfa jiloda bo'y ko'rsatganligini isbotlaydi. Yozuvchi ba'zi so'zlarni lug'at qilib chiqmay "issig'ida" izohini berib ketadiki, oqibatda, kitobxon ham ortiqcha qiyinchiliksiz mutolaada davom etaveradi.

Bahodir Qobul asarlari soddagina nomlangan bo'lsa-da, ularning hammasi o'ziga juda katta milliy ruhni singdirgan. Qishloq, jarlik, tepalikdan tortib buloq manzarasigacha shunday sirli tasvirlanadiki, tabiatning sehirli mo'jizasi kitobxonning ko'z oldida yaqqol gavdalanadi.

Hikoyadagi odamlar yolg'iz borishga hayiqadigan Oynabuloqda ne sir bor ediki, u bolani tamoman maftun etdi? Qo'rquvni ham unutib salom bilan buloq boshida turib qolgan bolaning tilidan hikoya qilib berilayotgan tasviriga e'tibor beraylik: "Yorug'lik va Qorong'ulik, Nur va Zulmat, Risolat va Razolat orasida turganligimni ilkis sezdim. Oldingda Nur, o'ngda-da Nur...So'lda-da Nur. Bosh ustida Nur. Buloq kuladi. Buloqning kulishi enamning kulishiga o'xshab ketadi". Odam va olam tutashib turgan bu jarayonda ham bolaning buloqni enasiga o'xshatishi Oynabuloqni bejizga enabuloq deb nomlamaganiga ishora qiladi. Tabiat unsurlarining mohirona tasvirini o'qib, eng zo'r rassom yaratgan betakror manzara qarshisida turgandek yoki tabiat simfoniyasini maroq bilan tinglayotgandek bo'lamiz. Qarama-qarshi qo'yilgan so'zlar ifodasi esa beixtiyor o'yga toldiradi. Alloh bizga tuhfa etgan ne'matlardan oqilona foydalanyapmizmi, tabiatga qanchalik to'g'ri munosabatdamiz? Yorug'likni qorong'ilikka, nurni zulmatga aylantirib, risolatga razolat

Adabiyotlar ro'yxati

1. Bahodir Qobul. Bog'dagul. Toshkent: Yoshlar matbuoti, 2021,-168 b.
2. Bahodir Qobul. SalomTurkiston. Toshkent: Ijod Nashr, 2022,-64 b.
3. O.Ergash. "Ma'naviy boyligimiz manba'i (Bahodir Qobulning "Bog'dagul" hikoyasidan tuygan hayratlarim)" // Yoshlik. 2022. 4-son.

bilan javob berayotgan bo'lsak-chi? Bu holat insonning o'z vijdoni, qalbi bilan to'qnashuvi emasmikan? Axir tabiiy, sof buloq suviga qarab har kim unda o'z aksini ko'radi-ku. Soflik qarshisida hatto hayvon (ayiq) ham insonga jilmayib qaradi. Bu manzaradan "vaqt to'xtadi, daraxtlar bosh egdi, toshlar og'zini ochib qoldi".

Hikoya davomida enaning har bir hikmatli so'zlari qaysidir voqeaga isbotdek keltiriladi. "Hamma kasofat odamning o'zidan chiqadi, tegmasa ilon ham tegmaydi". Darhaqiqat, borliqqa mehr bilan boqqanga mehr, qahr bilan boqqanga qahr qaytadi. Aytishadi-ku: "Har kim ekanin o'rar". Shuningdek, asarda do'lanadan tortib kapalak, o'rgimchak, cho'loq kaptar hamda "bir beti kuyib, bir beti kulgancha" esayotgan shamol ramzlari ham hikoya voqeligini ochishga, mazmunini yoritishga xizmat qilgan.

Tog'ay Murod "Yulduzlar mangu yonadi"asarida Bo'ri polvon tilidan: "Farzandlar o'zlari minayotgan mashinaga o'xshaydi! Odam kim, mashina kim, bilib bo'lmay qolyapti..."- degan tashvishli o'ylarini keltirgan. Bu bezovta fikrlar bugun ham ko'pchilikni o'ylantirishi turgan gap. O'zganing haqqidan hazar qilmay oilasini boqayotgan, ona tiliga bepisandalik qilayotgan, dabdabozlikka berilib, puldorlar uchun alohida dasturxon tuzayotgan, ota-onasi-yu o'qituvchisining yuziga tik qarab gap qotayotgan, milliylikka eskilik tarzida boqayotgan kimsalarga ko'plab Mardonlar kerak emasmikan? Xalq o'z udumlari, urf-odatlarini bilan xalq ekanligini anglashimiz uchun bugun qanchalik enalarga muhtojmiz? "Yagona, katta va to'g'ri yo'lni topish uchun boshni yorib olish"imiz shartmi?" Bahodir Qobul asarlari bilan tanishgan har bir kitobxon bu savollarni, albatta, o'z-o'ziga beradi.

"Zar qadrini zargar bilar" deganlaridek, xalq dardini, orzularini yaqindan biladigan, ertangi kunga befarq nigoh bilan boqmaydigan, qalbi kitobga tashna inson adib asarlarini tutilmasdan, maroq bilan idrok etadi, asar qahramonlari bilan birgalikda nafas oladi, yashaydi, ular hayotini o'z olamiga muqoyasa qiladi. Lekin milliy o'zligimizni anglatish borasida yaratilgan, har bir qiyofaning o'y-xayoligacha milliylik ufurib turgan bunday asarlarni bir o'qishda tushunish, idrok qilish, xulosa chiqarish oson emas. Buning uchun, avvalo, o'tmishimizni, ajdodlarimiz ma'naviy xazinasini yaqindan anglashimiz, Vatanimiz tarixini o'rganishimiz, tilimiz qadrini, uning jilolarini his eta olishimiz lozim bo'ladi. Adabiyotshunos olim Umarali Normatov ta'kidlaganidek: "...bugungi kunda yangi badiiy jarayonlarni eskicha qarashlar orqali anglash, eskirgan mezonlar bilan baholash aslo mumkin emas. So'z san'ati o'z nomi bilan san'at, nafasat olami! Nafosat olami esa dag'allikni, qo'pollikni ko'tarmaydi"[6.78].

XULOSA. Asarlarida chinakam so'z zargari, tilshunos, adabiyotshunos, tarixchi, rassom sifatida gavdalanagan Bahodir Qobul ijodiga ham yangicha nigoh bilan yondashib, asar mazmunini teran nazar bilan anglasakkina, undagi nafasat olamini kashf eta olamiz. Inson tabiatini ochib beruvchi, milliylik, Vatan, oila, xalq dardini jasorat bilan qog'ozga tushiruvchi adiblarimiz bor ekan, adabiyotimiz gulshanida turfa ko'rk-u iforga ega gullar ko'payaveradi va, albatta, bunday gullardan rohatlanuvchi kapalag-u bolarilar, bulbullar ham. Xalq irodasi, qalbining qa'rini-da aks ettiruvchi, ma'naviyatimizning badiiy ifodasi bo'lgan umrboqiy asarlarni davomli yaratishda adibimizga matonat, ilohiy ijod ishtiyoqi, charchoq bilmas kuch, xotirjamlik yor bo'lsin!

4. R.To'laboyeva "Bahodir Qobul hikoyalarida olam va odam tasviri bola nigohida" // Tamaddum nuri. 2023. 2-son.

5. Қуროнов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик лугати. — Тошкент: Академнашр, 2010. — 397 б.
6. У. Норматов. Ижод сеҳри. Тошкент: Шарқ. 2010. -310 б.